De svenska fynden av östliga gransångare *Phylloscopus collybita tristis* Blyth

(Meddelande nr 54 från Ottenby fågelstation)

Carl Edelstam, Leif Lager

Inom ett område från Petchorafloden i nordöstra Ryssland och vidare in i Sibirien har gransångarna så litet grönt och gult i dräkten, att de av systematiker länge har särskilts från sina västeuropeiska anförvanter. Ehuru dessa gransångare huvudsakligen övervintrar i Främre Indien och Mellanöstern når de på flyttningen stundom Västeuropa. Fyra svenska fynd har rapporterats; eftersom detta skett i fyra skilda tidskrifter och under två skilda rasnamn, skall vi här i samband med ett par nya fynd göra en kommenterad sammanställning av materialet.

Fynduppgifterna

Det första svenska belägget kom med ett exemplar som tillvaratogs vid Sorrödsjön i Skåne 27 januari 1957 (Mathiasson 1963). Ytterligare ett skånskt vinterfynd gjordes vid Krankesjön 2 januari 1961 (Ulfstrand 1962). I detta fall var det fråga om en fältbestämning med stöd av bl.a. locklätet, vilket tycks vara raskarakteristiskt. Rapportören av detta fynd tar ställning till det med försiktighet. I Naturhistoriska riksmuseets samling finns ett tidigare ej uppmärksammat exemplar utan angivet kön samlat 27 oktober 1961 vid Kiruna, Lappland, av Valter Karlsson. Vidare ringmärktes en östlig gransångare i Ljunghusen, Skåne, 28 december 1964, vilken kvarstannade till den 30 (Persson 1965). En femte fågel fångades och ringmärktes vid Torhamns udde, Blekinge, 2 oktober 1965 (Jönsson & Carlsson 1967). Slutligen påträffade den ene av oss (L.L.) den 3 oktober 1968 vid Ottenby en gransångare, som avvek från övriga och därför insändes till Riksmuseet. Även denna var en sibirier, en hane. Diskutabla museiexemplar har utelämnats i ovanstående sammanställning.

Rasfrågan

Ett par av fynden har publicerats under beteckningen *Phylloscopus collybita fulvescens,* ett par andra som *Ph. c. tristis.* I förra fallet har man i anslutning till Vaurie (1959) reserverat namnet *tristis* för fåglar ur den relativt enhetliga stammen inom centralsibiriska taigan från Jenisej österut till Kolymafloden. Enligt Dementiev m.fl. (1954) och Ticehurst (1938) bör dock hela stammen mellan Petchora och Kolyma betecknas som *tristis;* som Williamson (1967) påpekat torde exemplar från västra delen av det aktuella området representera en mer variabel blandpopulation, som knappast kan ges eget rasnamn. Vauries (1954, 1959) uppfattning, som grundar sig på äldre rysk litteratur samt på Johansens (1947) omdöme, väger obestridligen lättare än nyssnämnda auktorers, särskilt som det visar sig att han själv aldrig sett ett allsidigt *tristis*-material. Cova (1971), som i en diskussion kring gransångarrasernas utveckling ger sitt stöd åt *fulvescens,* synes över huvud taget ej haft ryska gransångare i sin hand.

Problemet är av principiell natur. Rasnamn skall tjäna ett praktiskt syfte. Dessutom skall de karakterisera fåglar, inte utbredningsområden. En *"fulvescens"*, som lämnat sin boplats, kan efter sitt utseende i de flesta fall identifieras blott som *"abietinus* eller *fulvescens"* (grönare exemplar) respektive *"tristis* eller *fulvescens"* (gråare exemplar). Namnet *fulvescens* ter sig då tämligen överflödigt. Vill man för utbredningshistoriska eller systematiska syften beteckna den gransångarstam, som häckar omkring Uralbergen, kan man skriva *Ph. c. abietinus/tristis* eller, om de skilda locklätena visar sig ha en klarare utbredningsgräns än kroppskaraktärerna, använda vardera rasnamnet på sidorna om denna gräns.

Bägge riksmuseifåglarna avviker från skandinaviskt jämförelsematerial av rasen *abietinus* genom att huvudsidor, kroppssidor och bröst är blekt rödaktigt gråbruna i olika schatteringar, helt utan gul eller grön ton; buken är gråvit, hjässa och mantel gråbruna, rygg och övergump gråbruna med svagt olivgrön ton samt pennor och täckare gråbruna med olivgröna kanter; vingknogens undersida är livligt ljusgul. Till ledning för framtida levandebestämningar på grundval av dräkten bör understrykas, att redan fåglar med små spår av gult på ögonbryn, kinder eller bröst eller spår av grönt på

hjässa och mantel ej kan säkert föras till *tristis*.

Hos bägge exemplaren ligger 2:a handpennan mellan 7:e och 8:e, vilket är vanligt hos både *tristis* och *abietinus*. Vingen är hos Kirunafågeln 63 mm, hos Ottenbyfågeln 59 mm. Inte heller måtten är diagnostiska gentemot *abietinus*. De tyder emellertid på att även det förstnämnda exemplaret är en hane; Dementiev ger för 59 hanar 58–64 mm, för 23 honor 53–60,5 mm, medan Ticehurst med sin annorlunda mätteknik ger 60–66,5 respektive 54–61 mm. Williamsons mått är för hanar "vanligen" 57–66 och för honor 54–65 mm.

Kirunafågeln vägde 9 g och Ottenbyfågeln 7,0 g; den ryska handboken ger för sex hanar, troligen häckfåglar, 7,3–8,5 g och Ticehurst 9,5–11,3 g ("på vintern, enligt Hume, men verkar för högt"). Williamson citerar följande vikter från engelska fågelstationer: sju exemplar Fair Isle oktober–november 6,2–8,2 i genomsnitt 7,2 g; två Dungeness höst 5,9 och 8,5 g; en Dungeness vår 9,3 g.

Väderleken

Vi har undersökt väderlekssituationen över norra Ryssland och Östersjöområdet i samband med de svenska fynden. I fem fall av sex har östlig eller sydöstlig vind förekommit under minst två av de tio dygnen närmast före fyndet, fynddagen inräknad; och i fyra fall har östanvinden ledsagats av vidsträckt regn, snöfall eller dimma. I huvudsak överensstämmer sålunda väderleksbilden med den, som "erfarenhetsmässigt" ofta resulterar i fynd av sällsynta östliga fåglar i Sverige. Vindarna har emellertid varit svaga eller måttliga, vilket inte passar till Williamsons konstaterande att rasen är "a regular autumn drift-migrant to W. Europe"; driftteorin förutsätter hårdare vindar. På liknande grunder har för övrigt Nisbet (1962) avvisat drift-teorin som förklaring till andra östliga tättingars uppträdande på brittiska öarna om hösten. Nisbet tolkar liksom också Rooke (1966) och Rabøl (1969) dylika besök som ett resultat av omvänt sträck. Vindberoendet talar åtminstone i vårt fall knappast för en sådan tydning. Inte heller stämmer temperaturen. Tre fynd gjordes nämligen inom 0–2 dygn efter kallfrontpassager, medan senvinterfyndet 1957 närmast föregicks av en (visserligen svag) varmfront med sydöstlig vind och möjligen kan tolkas som en nordriktad väderleksrörelse.

Litteratur

Cova, C. 1971. *Phylloscopus collybita. Riv. ital. Orn.* 41: 108–116.

Dementiev, G. P. m.fl. 1954. *Ptiсy Sovetskogo Sojuza.* Volym 6. Moskva. (Engelsk uppl. Jerusalem 1968).

Johansen, H. 1947. Gransangerens *Phylloscopus collybita* (Vieill.) geografiske variation. *Dansk Ornithologisk Forenings Tidsskrift,* 41: 198—215.

Jönsson, J. & Carlsson, C-I. 1967. En östlig gransångare *Phylloscopus collybita tristis* på Torhamns udde. *Fåglar i Blekinge 1966,* s. 20.

Mathiasson, S. 1963. En observation av berglövsångare, två fynd av en ostlig gransångareras och två andra notabla iakttagelser av gransångare. *Fauna och Flora,* 58: 196–203.

Nisbet, I. C. T. 1962. South-eastern rarities at Fair Isle. *British Birds,* 55: 74–86.

Persson, C. 1965. Gransångare *(Phylloscopus collybita fulvescens* vel *tristis)* påträffad i Skåne. *Meddelanden från Skånes Ornitologiska Förening,* 4: 29–33.

Rabøl, J. 1969. Reversed migration as the cause of westward vagrancy by four *Phylloscopus* warblers. *British Birds,* 62: 89–92.

Rooke, K. B. 1966. The orientation of vagrant Pallas's Warblers, *Phylloscopus proregulus. XIV Int. Orn. Congr.,* Abstr.: 99.

Ticehurst, C. B. 1938. *A systematic review of the genus Phylloscopus.* London.

Ulfstrand, S. 1962. Två vinterfynd av gransångare *(Phylloscopus collybita)* i Skåne. *Vår Fågelvärld,* 21: 211–212.

Vaurie, C. 1954. Systematic notes on palearctic birds. No. 9 Sylviinae: the genus *Phylloscopus. Am. Mus. Nov.* nr 1685: 4.

Vaurie, C. 1959. *The birds of the palearctic fauna. Passeriformes.* London.

Williamson, K. 1967. *Identification for Ringers 2. The Genus Phylloscopus.* Rev. uppl. Oxford.

Summary: The Swedish records of Siberian chiffchaffs *Phylloscopus collybita tristis.* (Ottenby Bird Station report No. 54.)

Previous records include three from S.W. Skåne (27 January 1957, 2 January 1961, 28–30 December 1964) and one from Blekinge (2 October 1965). To these are added one found at Kiruna, Lapland, on 27 October 1961, and one at Ottenby, Öland, on 3 October 1968, making a total of six. Four of these records were preceded by periods of light easterly winds over N. Russia and the Baltic, coupled with cold fronts and mist or precipitation in most cases; one, in late January, was preceded by a warm front and S.E. wind. Against this background, conventional concepts of downwind drift or of reversed migration do not seem particularly suitable as an explanation of the occurrences.

Carl Edelstam, Naturhistoriska riksmuseet, S-104 05 Stockholm 50.

LEIF LAGER

avled i maj 1970 men hann godkänna manuskriptet för tryckning. Hans kunnighet och utomordentliga noggrannhet i studiet av flyttfåglar – varpå upptäckten av den östliga gransångaren vid Ottenby bara är ett exempel – gjorde honom till en ofta anlitad och nu mycket saknad medarbetare vid fågelstationerna både i Ottenby och på Capri.

C. E. och *L. S.*